

УДК 141

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.6>

АЛГОРИТМИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОСТСУЧАСНОСТІ

Тетяна Козинцева, Андріана Костенко, Олена Купенко

Сумський державний університет,

*Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій,
кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна*

Статтю спрямовано на оприявлення кількох опцій самовизначення людини, за допомогою яких у неї відтворюється як картина того суспільства в якому вона перебуває, способи та засоби утримання цього суспільства в якості єдності так і можливі варіанти опису дійсності. Отримання такої просторової та ментальної мапи пов'язане з декількома завданнями, які має вирішити людина: самоідентифікація особистості як через звернення до внутрішнього досвіду, так і до досвіду історичного, національного, родинного; ідентифікація людини в статусному та рольовому вимірах; формування зв'язків та відношень з іншими суб'єктами для збереження власної цілісності і цілісності соціальної системи. Для реалізації цих завдань необхідними є зовнішньо задані імперативи (культура, ідеологія, мораль, система цінностей тощо), які уможливають для особистості отримання соціального капіталу. Розуміння того яким чином функціонує суспільство (як система, мережа, різьма), що робить його стійким до зовнішніх та внутрішніх викликів (рівновага, стійкість, солідарність, спротив), яке місце займає людина у цьому соціумі (об'єкт, суб'єкт, актор, номад) створює для особистості унікальну оптику віддзеркалення реальності, способів її описання, відтворення, збереження. Формування умов резильєнтності особистості та суспільства передбачає не тільки реалізацію потенціалу інваріантного як конститутивного на рівні жорстко заданої структури але й за умови відкритості системи можливість і навіть необхідність перманентної присутності інноваційності. Отже має зберегтися певний паритет між вертикаллю ієрархічних зв'язків та горизонталлю мережевих відносин, де людина має шанс здійснити себе як проект. Але в умовах постсучасності людина, виходячи з під влади метанаративів, втрачає відчуття і розуміння цілісності соціального простору, яке інтерпретується як середовище взаємодій. В зв'язку з цим простір конститується як площина, на поверхні якої не можуть вкоренитися смисли.

Ключові слова: особистість, мережеве суспільство, стійкість, система, структура, різьма, номад.

Руйнування метанаративів спричинило «випадіння» людини з під впливу норм, обмежень, політичних, культурних, релігійних ангажувань. Сучасна філософія надала шанс для особистості не тільки викрити владний потенціал цих систем але й призвела до розуміння людини як проекту, що реалізується розгортаючись у просторі та часі.

Але, реалізуючи себе як проект, здійснюючи процеси соціалізації та ідентифікації, людина стикається з необхідністю самостійно формувати зв'язки, що уможливають її як соціальну складну систему. І в цьому сенсі виникає можливість реалізувати свій потенціал як частини цілого і одночасно сформувати себе як ціле. Складність полягає в тому, що б узгодити два різних вектори системноутворюючої діяльності людини – високий рівень свободи і достатню кількість зв'язків. Саме таке балансування формує стійкість суспільства як системи та стійкість особистості як соціальної системи.

Метою статті є дослідження алгоритмів утворення зв'язків особистості в умовах постсучасного світу.

Поставлена мета обумовлює виконання наступних завдань:

- здійснити аналіз базових концепцій сучасного суспільства як системи, мережі, різому;
- виявити конститутивні ознаки збереження та функціонування суспільства в залежності від концептуальних ознак;
- дослідити умови взаємодії людини та суспільства та спричинене цими умовами місце людини у суспільстві.

В умовах постсучасності як історичного періоду (без прив'язки цього терміну до специфічної форми рефлексії або до спроби схопити через концепт «чисту процесуальність») дослідження соціальної реальності набувають амбівалентного характеру. Це пов'язано як з необхідністю надати адекватний, об'єктивний аналіз, а тому як би вийти за межі досліджуваного об'єкту, тобто суспільства, так і з неможливістю (як фізичною, так і ментальною) здійснити це відсторонення. Подібна, закладена у самому феномені суспільства, амбівалентність призвела до різних концептуальних форм моделювання сучасного суспільства. В нашому дослідженні ми зупинимось на трьох оптиках дослідження соціуму як цілісності: система, мережа, різом.

Саме через ці три оптики ми зможемо проаналізувати як мислиться сучасне суспільство, які умови його функціонування, яке місце в ньому займає людина і завдяки чому забезпечується стійкість суспільства в цілому та особистості зокрема.

Підхід до розуміння суспільства як системи передбачає її холістичну цілісність, виявляючи неадитивні ознаки системи і не зводячи її до суми частин. Отже, система має складатися з структури, яку презентують інваріантні елементи, що знаходяться у жорстко каркасному зв'язку один з одним.

Т. Парсонс визначає соціальну систему як «спосіб організації елементів дії, пов'язаний із постійними або впорядкованими процесами зміни інтерактивних шаблонів множини окремих акторів» [1]. Суспільство може розглядатися як простір інтеракцій між різними системами дій, де більш організована система має визначальний статус. При цьому шанс на визначальність мають ті системи, які демонструють високий рівень інституалізації. Система не містить іманентної здатності до самовідтворення але намагається зберегти рівновагу. Рівновага можлива лише за умови повільності змін, що відбуваються як в окремих підсистемах, так і в системі в цілому. Соціальна система окрім структури, презентованої певними інституалізованими формами як елементами та підсистем передбачає і необхідність утримання зв'язку між ними в тому числі (якщо йдеться про людські колективи) через солідарність.

Ця рівновага або солідарність системи забезпечується (за Парсонсом) «функціональними імперативами» – адаптацією, досягненням мети, інтеграцією та підтримкою культурного шаблону.

В зв'язку з цим Парсонс демонструє амбівалентне існування людини в системі через виокремлення статусу та ролі особистості, де статус фіксує місце розташування особистості у системі відносин, що виступають як структура, а роль демонструє діяльнісну складову. Отже у статусному варіанті особистість постає як об'єкт, а в рольовому як суб'єкт: «соціального актора слід відрізнити від особистості як самої системи дій. Ця відмінність випливає із взаємної незвідності особистості та соціальних систем» [1].

Н. Луман вважає суспільство закритою системою, яка має іманентну ідентичність та є «автопоетичною» (спрямованою на свої внутрішні потреби та здатною до

самовідтворення). «Система є формою розрізнення, тобто має два аспекти: систему (як внутрішній бік форми) та навколишнє середовище (як зовнішній бік форми). Лише обидві сторони створюють розрізнення, створюють форму, створюють поняття» [2]. Отже сама система може бути ідентифікована тільки через співвіднесеність з інакшим.

Всередині система існує завдяки комунікаціям «зниженої складності», оскільки складність унеможливує стабільність системи (здатність мереж комунікації до спротиву відносно «зайвої» інформації). «Автопоезис застосовується лише до мереж процесів, які відтворюються самі» [3]. Деякі підсистеми у Лумана взагалі вилучені з суспільства як системи, суспільство – це множина комунікацій, які розглядаються як автореферентні, люди начебто викреслені зі соціальних систем.

Синергетичний підхід демонструє трактовку суспільства як складної системи, що самоорганізується. Система для здійснення еволюційних процесів має бути відкритою в тому числі, щоб запобігти стану рівноваги як умови ентропії. Відкрита система ускладнюється завдяки флуктуаціям (відхиленням), які одночасно виступають як загроза для стабільних систем та їх структур. В стабільних системах такі відхилення зазвичай анулюються завдяки усталеним корпоративним діям. Але, коли рівень нерівноваги небезпечно високий окремі незалежні елементи системи збільшують узгодженість.

Отже, система розглядається як простір для здійснення біфуркацій підсистем. При занадто великій кількості біфуркацій система може бути зруйнована, якщо їх буде занадто мало – система переходить до стану ентропії, тобто рівновага системи полягає у некритичному руйнуванні цієї рівноваги. Роль особистості може бути достатньо висока, оскільки сама людина розглядається як підсистема: «суспільства є надзвичайно складними системами, які включають потенційно величезну кількість біфуркацій... Ми знаємо, що такі системи дуже чутливі до коливань. Це породжує і надію, і загрозу: надію, оскільки навіть невеликі коливання можуть зростати і змінювати загальну структуру. У результаті індивідуальна діяльність не приречена на нікчемність. З іншого боку, це також загроза, оскільки в нашому всесвіті безпека стабільних, постійних правил, здається, зникла назавжди» [4].

Таким чином, суспільство розглядається вищезгаданими авторами як складна система або сукупність підсистем, що мають жорстко задану структуру, яка складається з елементів, де в якості елементів виступають соціальні групи, інституції, окремі особи. Інституції є більш консервативними, статичними, а точками біфуркації виступають саме люди, що уможливує процес самоорганізації системи. Специфіка системного підходу полягає в тому, що і окрема людина розглядається як складна соціальна система, де структурними елементами можна вважати два рівня досвіду: що було запозичено із досвіду інших (через архетипні коди, культуру, родинні зв'язки, ідеологічні практики тощо) та результати власного досвіду, і суспільство також є складною системою, структурними елементами якого виступають як інституціолізовані соціальні практики так і усталені соціальні норми. Саме таким чином через взаємодію з «Я» та «Ми» у діяльнісному аспекті формується людина як особистість. Людина нами розглядається як суто соціальний феномен тому, що навіть емоційна складова теж перебуває під впливом і корегуванням з боку суспільства. Система (на рівні людини та суспільства) прагне до самозбереження (рівноваги, стабільності, солідарності), що оприявлюється через зв'язки, комунікацію тощо. Але, при цьому високий рівень стабільності може призвести до саморуйнації.

Мережевий підхід до трактовки сучасного суспільства ми продемонструємо двома концепціями через поняття, власне, мережі та поняття поля. Згідно позиції Л. Болтанські та Е. Кьяпелло мережу не можна асоціювати ні з системою, ні з структурою, ні з спільнотою, це – не реальність, а засіб для опису реальності. Але навіть якщо це розглядати як певну

оптику через яку описується світ, то це є, певною мірою, віддзеркаленням самого світу. Виходячи з критики будь яких спроб «тоталізації знання» та редукції діяльності людини до усталених структур, Болтанські і Кьяпелло приходять до «радикального емпіризму». Отже, мережа – відкрита, плинна, мінлива. Спроби встановити певні структури, які б унормували зв'язки в мережі, роблять мережу статичною, тобто руйнують її. Болтанські і Кьяпелло критикують підхід до аналізу мереж з точки зору «кількості, форми та орієнтації зв'язків (незалежно від будь-яких характеристик тих, між ким ці зв'язки встановлені, чи будь-яких специфікацій регіону, в якому ці зв'язки формуються або логіки, якою вони можуть бути виправдані)» [5, с. 149-150]. Однак, при цьому, поряд з мережею існують і структури, а якщо є структури, то є і системи. Концепція мережевого суспільства не відкидає системно-структурні форми але надає можливість врахувати існування та діяльність маргінальних елементів: «...мережа дає змогу концептуалізувати об'єкти між «кристалізованою формою», визначеною стабільними, але замкнутими зв'язками (що можна представити в концепції структур), і «хаотичною неформою», де жодний зв'язок не дає можливості переходити кілька разів від одного елементу до іншого тим самим шляхом» [5, с. 146]. Саме сучасне суспільство постулює необхідність враховувати ті елементи, які «випадають» з усталених зв'язків, і зараз це не тільки маргінали але і будь яка людина, яка включена у проектну форму взаємодії (де в якості проекту виступає не тільки її дія але й вона сама).

Якщо ми інтерпретуємо суспільство як мережеве, виникає необхідність у нормування відносин між окремими особистостями та інституціями. «Складність у встановленні шкали справедливості в мережах виникає саме через те, що не завжди відомо, хто всередині, а хто зовні; що ці контури постійно змінюються; і що учасники мережі дуже рідко мають загальне уявлення або, кожен з них знає лише ту частину мережі, яку вони часто відвідують» [5, с. 146].

В зв'язку з цим виникає необхідність встановити якісь інстанції, що мають бути якби зверху, щось на кшталт ідеології, що може виступати соціальним координатором. Але залишається питання: чому не можна встановити взаємодію між структурою, яка задається суспільством на рівні культури, структур, які задаються на рівні держави і власне тими можливостями, що надають мережі. Отже може бути поєднаний потенціал інваріантного як конститутивного та інноваційного як перманентного.

Таким чином, мережа не виключає існування структур та систем, це засіб опису реальності, а отже і засіб її моделювання; мережа виключає суб'єкт-об'єктні відносини, ієрархічність. Для неї є характерними гнучкість, плинність, здатність до клонування, багатовекторність. Незважаючи на велику кількість потенцій, що закладені у мережевих формах взаємодії, в тому числі реалізація особистості як проекту, відмова від ієрархій тощо, залишається відкритим питання щодо ідентифікації особистості та умов її соціалізації, які можливі лише за вимогою утримання рівноваги, певної стійкості особистості до зовнішніх та внутрішніх змін.

Близьким до поняття мережі є поняття поля П. Бурдьє. Поле є структурованим соціальним простором, яке формує специфічні, ангажовані цим полем зв'язки і визначає характер взаємодії між акторами. Ці зв'язки та відносини корегуються капіталом. Суспільство, в цілому, можна розглядати як безліч автономних полів, де формуються специфічні стратегії та практики, через які відстоюються позиції акторів, «кожне поле існує як поле «боротьби» [6]. Структура, втілена в людині, породжує нові практики, які поєднують в собі детерміновані суспільством культурні коди та певну автономність суб'єкта (габітус). Однак, «поняття габітуса, не дивлячись на його інноваційність (мається на увазі наголос французького дослідника на історичності та стратегіях практик), все одно розуміється Бурдьє

виключно як пасивна функція об'єктивних та інтерсуб'єктивних історичних практик. Він майже завжди керується принципом найменшої можливої дії та «збереження енергії» [6]. Диспозиції габітуса чинять спротив можливим змінам та є каналами спадкоємності.

Таким чином, поняття поля та мережі зберігають системність та структурність, утримання стійкості цих структур в мережі здійснюється за рахунок зв'язків та спротиву змінам. І в мережі, і в полі, людина формується за допомогою структур, різниця полягає, мабуть, лише в різних ступенях свободи. Мережа «розмиває» відповідальність особистості, оскільки особистість мімікрує в нескінченній кількості мережевих поєднань, у полі людина проходить етап становлення будучи ангажована структурою, і в подальшому структура, певною мірою, визначає спосіб та форми її існування.

Ще одним із сучасних принципів формування моделі сучасного суспільства є різоматність (принцип росту трави). Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі виокремили декілька суттєвих ознак кореневища (різомати):

– «Принципи зв'язку і неоднорідності» [7] передбачає можливість створення або знищення зв'язку з будь якої точки різомати. Принцип «росту дерева» фіксується структурою (стовбур), яка і визначає певний порядок розташування зв'язків, різомат ж не передбачає існування усталеного центру, він обирається довільно;

– «Принцип множинності» [7] виключає суб'єкт і об'єкт, ієрархічність неможлива, тобто різомат не допускає владних нарративів. «У кореневища немає точок і позицій, такі як ті, що знаходяться в структурі, дереві або корені. Є тільки лінії. У нас немає одиниць вимірювання, тільки кратності або різновиди вимірювання» [7]. А одиниць вимірювання не може бути, оскільки відсутня точка відліку, еталон, зразок.

– «Принцип позначення розриву» [7]. Стратифікація різомати здійснюється лише завдяки лініям сегментності, у будь якому місці можна зламати різомату але це не знищує її, оскільки вона може відтворюватись з будь якого місця. В цьому сенсі вона не може бути викоренена, саме завдяки нескінченній кількості потенцій з'єднання, що і є умовою її стійкості.

– «Принцип картографії та декалькоманії» [7] визначає принципову аструктурність різомати, неможливість визначити вісь або глибину, картографія фіксує не повторюваність, а наявність декількох варіантів входу.

Але автори зазначають, що корінь та кореневище не протистоять один одному а є різними моделями: «перша діє як трансцендентна модель і калькування, навіть якщо вона породжує власні втечі; другий діє як іманентний процес, який перевертає модель і окреслює карту, навіть якщо він створює власні ієрархії, навіть якщо він породжує деспотичний канал» [7].

Отже різомат – аструктурна, позасистемна модель суспільства, яка завдячуючи відсутності жорстких каркасів, можливості майже нескінченно відтворювати зв'язки робить її гнучкою, забезпечує її стійкість.

В подібній моделі суспільства людина позиціонує себе як номад (кочівник). Кочівник – це людина без «звичок, без територій» [8]. «Великий мисливець-кочівник слідує за потоками, виснажує їх на місці та переміщується з ними в інше місце. Він прискорено відтворює все своє походження і звужує його до точки, яка підтримує його прямий зв'язок із предком або богом» [8]. Номад не підпадає під владу метанарративів, для нього немає історії, тому що кожного разу в новому місці він створює її сам, а інше місце його перебування стирає минуле. Людина, реалізуючи себе як номадологічний проект, не визнає центру та периферії, статусу та культурних кодів. Номад руйнує будь які зв'язки, які унеможливають його гнучкість щодо зовнішніх обставин, які структурують його життя та світогляд.

На перший погляд здається, що номад є вільною людиною, що позбавлена стереотипів але відмова від ієрархізованого зовнішнього світу є умовою ієрархізації внутрішнього.

Суб'єкт постає як комунікаційний вузол, як точка відліку для будування системи комунікацій, завдячуючи комірчастій структурі, задається ефект повторюваності, можливості до нескінченості дублювати певні частини системи, різоматичність руйнує глобальний нарратив але формує локальний диктат.

Таким чином, використовуючи потенціал системної, мережевої та різоматичної оптики, через які віддзеркалюється соціальна реальність взагалі та особистість зокрема, способи не тільки утримання, збереження, кодифікації рівноваги, стійкості але й перспектив розвитку є можливість створити поліваріативну практику реалізації соціальних суб'єктів (людина, соціальна група, суспільство) як проєктів.

Список використаної літератури

1. Parsons Talcott. The social system. 1991. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>
2. Козленко В. М. «Комунікативна модель» суспільства Нікласа Лумана як методологія дослідження релігії. Серія «Філософія», 2015. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/567902.pdf>
3. Niklas Luhmann Differentiation of Society. Canadian Journal of Sociology / Cahiers canadiens de sociologie, Vol. 2, No. 1 (Winter, 1977), PP. 29-53 URL: <http://www.jstor.org/stable/3340510>
4. Prigogine Ilya, Stengers Isabel. Order out of chaos: Man's new dialogue with nature. A Bantam Book, 1984. 349 p.
5. Boltanski luc and Chiapello Eve. The new spirit of capitalism. London-New York, 2007. 602 p.
6. Карпенко І.В., Тесленко П.О. Концепція символічного поля, практики та габітусу П. Бурдьє: експлікація проблеми комплексності практики. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. № 53 с. 204-214. URL: <http://vestnikzgia.com.ua/article/view/24129>
7. Deleuze Gilles, Guattari Felix. A thousand plateaus. Capitalism and Schizophrenia. London, 2005. URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf>
8. Deleuze, Gilles. Anti-Oedipus. University of Minnesota. Press Minneapolis, 1977. URL: <https://files.libcom.org/files/Anti-Oedipus.pdf>

THE ALGORITHMS FORMING OF PERSONALITY SUSTAINABILITY IN POSTMODERN CONDITIONS

Tatiana Kozintseva, Andriana Kostenko, Olena Kupenko

*Sumy State University, Faculty of Foreign Philology and Social Communications,
Department of Psychology, Political Science and Socio-Cultural Technologies
Rymaskogo-Korsakova str., 2, 40007, Sumy, Ukraine*

The article is aimed at manifestation a few options of person's self-determination in which it is played as an image of the society where it has been staying, ways and means of society keeping as a unit and possible ways of describing the reality. Receive such a spatial and mind map to do with a few tasks which should man decide. There are: person's self-determination through appeal to inner experience and historical experience, national and family pieces of experience; person's determination in status and role dimensions; form connections and relations with other subjects to keep own wholeness and wholeness of social system.

Realization of this tasks depends on is provided by the externally given imperative (culture, ideology, morality, value system, etc.) which make it impossible for an individual to obtain social capital. Realization of this tasks depends on is provided by the externally given imperative (culture, ideology, morality, value system, etc.) which make it impossible for an individual to obtain social capital. The understanding of society functioning (as a system, network, rhizome) which makes it resistant to external and internal challenges (balance, stability, solidarity, opposition), what the place man has in this society (object, subject, actor, nomad) makes for person unique optic for reality reflection, methods of it description, reproduction, preservation. Realization of this tasks depends on is provided by the externally given imperative (culture, ideology, morality, value system, etc.) which make it possible for an individual to obtain social capital.

The understanding of society functioning (as a system, network, rhizome) which makes it resistant to external and internal challenges (balance, stability, solidarity, opposition), what the place man has in this society (object, subject, actor, nomad) makes for person unique optic for reality reflection, methods of it description, reproduction, preservation. Forming conditions of person's resilience and society provide not only potential of the invariant realization as a constitutive at the level of a strictly defined structure but also openness conditions of the system, possibility and even the necessity of the permanent presence of innovativeness. Therefore, a certain parity between the vertical of hierarchical connections and the horizontal of network relations should be preserved, where the man has chance realize themselves as a project.

But the man in postmodern conditions, based on the power of metanarratives, loses the feeling and understanding of the wholeness of the social space, which is interpreted as an environment of interactions. In this regard, the environment is constituted as an area on the top of which meanings can't take root.

Key words: personality, network society, sustainability, system, structure, rhizome, nomad